

Дмитро Нефьодов

НОВІТНЯ ІСТОРІОГРАФІЯ РУХУ ОПОРУ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ (2001–2011 рр.)

*Висвітлено основні тенденції новітньої історіографії (2001–2011 рр.) руху Опору в
Південній Україні у роки німецько-радянської війни (1941–1944 рр.).*

Ключові слова: *новітня історіографія, німецько-радянська війна, Південна Україна, рух Опору, саботаж.*

Увійшовши у XXI століття, досліджуючи рух Опору в Південній Україні, науковці мали вирішити конкретні завдання, накреслені попередниками. Актуалізації підпільно-партизанської тематики сприяв Указ Президента України, ухвалений у 2001 році, про встановлення Дня партизанської слави [1] та інші постанови й розпорядження органів законодавчої та виконавчої влади всіх рівнів. Позитивну роль у цьому відіграла також так звана “архівна революція” і виведення зі спецсховів величезного масиву першоджерел як з історії радянської, так і національної течій руху Опору. Наслідком цього стало кількісне та, що важливіше, якісне поліпшення джерелознавчого складника. На сторінках збірників, що вийшли друком у Запоріжжі [2] та Сімферополі [3], вперше введено у науковий обіг значну кількість документів з історії руху Опору в цих регіонах. Особливу увагу привертає збірник, упорядниками якого стали О. Гогун та А. Кентій [4]. Відкриття доступу до колишніх спецфондів, змога використання зарубіжних архівних матеріалів значно стимулювали наукові пошуки істориків. Наслідком цього стала поява цілої низки дисертаційних та монографічних досліджень з історії руху Опору на півдні колишньої УРСР та Криму, а також праць, що побічно торкаються цього питання. Насамперед треба виокремити дослідження М. Головка, Є. Горбурова, Н. Дейнеки, М. Слободянюка, О. Ходановича, Ю. Щура.

Одним із перших істориків новітньої доби, який розпочав аналіз руху Опору безпосередньо в південному регіоні, є миколаївський науковець Є. Горбуров, доробок якого складають дисертаційне та монографічне дослідження [5; 6], низка наукових і публіцистичних праць [7–9]. Уперше в українській історіографії радянський партизанський і підпільний рух, а також діяльність підпілля українських націоналістів локалізувалися не окремою областю, а майже всім південноукраїнським регіоном. Цінності дослідженню Є. Горбурова додає широкі джерельна база, до якої автор включив матеріали спецсховищ органів СБУ, військової прокуратури, документи з архівів Російської Федерації. Особливу увагу в монографії, що побачила світ у 2002 р. та захищеному на її основі дисертаційному дослідженні, приділено аналізу регіональних особливостей і специфіці, що визначалася насамперед своєрідними географічними і природними умовами, а також тим, що на півдні України існували два типи режимів: німецький і румунський, що диктувало відповідний вибір засобів боротьби. На переконання Є. Горбурова, вище керівництво Радянського Союзу виявилось не готовим до ведення партизанської війни на тогочасному рівні, а партійне підпілля південних областей – погано законспірованим і вже на самому початку боротьби втратило свої бази та зазнало відчутних втрат в особовому складі [5, с. 185]. Учений зосереджує увагу на тому, що природно-кліматичні умови Південної України не сприяли розгортанню партизанського руху, який, на думку автора, так і не став масовим. Серед причин цього, крім несприятливих природних умов, історик назвав відсутність належної підготовки, матеріальних ресурсів, досвіду конспіративної роботи в умовах окупаційного режиму. Дослідник наголосив на тому, що створення підпілля відбувалося з ризиком для тих, хто залишився, оскільки вербування до підпільної роботи проходило відкрито, серйозно страждала конспірація. Втім, незважаючи на це, Є. Горбуров позитивно оцінив ефективність радянської течії руху Опору в Південній Україні, дав високу оцінку бойовій, розвідувальній та агітаційно-пропагандистській діяльності. Як стверджує вчений, найефективнішою формою потенціалу і можливостей радянського підпілля та партизанських загонів стала взаємодія з регулярними військами. Автор зазначив, що за природних умов Південної України, де масштабні сутички з ворогом виключалися, різні форми взаємодії з Червоною армією вносили в діяльність “народних месників” елементи цілеспрямованості, дисципліни й організованості, сприяли ліквідації проявів отаманщини та давали найвідчутніші результати. Широкого висвітлення у дослідженнях Є. Горбурова отримала історія підпілля українських націоналістів. На основі карних справ учасників Південної похідної групи та представників місцевого національно-визвольного руху автору вдалося вибудувати доволі цілісну картину діяльності ОУН у південних областях та в Криму. Науковець простежив еволюцію поглядів оунівців від співпраці з німецькою окупаційною адміністрацією до боротьби з нею. За оцінкою історика, якщо радянські підпільники зосереджували основну увагу на

проведенні диверсій, терористичних й інших руйнівних актів, то українські націоналісти ці заходи вважали крайніми і вимушеними. Дослідник підкреслив, що для останніх головною була пропагандистсько-виховна робота з населенням, пробудження національної свідомості, створення структур майбутньої Української Держави. У процесі дослідження вчений доходить висновку, що провідники обох ОУН – і бандерівської, і мельниківської – усвідомлювали важливість південноукраїнського регіону при тому, що особливості національного складу місцевого населення та його ментальності поставили українських націоналістів перед потребою вироблення специфічних форм боротьби, адаптованих до конкретної ситуації. Свою позицію автор аргументує тезою, згідно з якою місцеві осередки ОУН приділяли більше уваги не національним, а соціально-економічним питанням, викривали злочини обох тоталітарних режимів, вказували на переваги суверенної української державності [5, с. 182].

Результатом подальших наукових пошуків Є. Горбурова у цьому напрямі стала поява двох монографій у співавторстві з М. Шитюком [10; 11]. Одна з них присвячена ґрунтовнішому аналізу суспільно-політичної та бойової діяльності представників національної течії руху Опору в південному регіоні. Пропоноване дослідження виконане за планом робочої групи при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА [11]. Одне з центральних місць у праці займає поглиблений аналіз завдань, що стояли перед Південною похідною групою, серед великого спектру яких автори виокремили три найважливіші: захоплення влади в місцевих органах самоврядування, розбудова оунівських осередків та активна націоналістична пропаганда – і зробили спробу з'ясувати, чи досягли оунівці своїх цілей. Науковці торкнулися і такого аспекту, як допомога ОУН німецьким військам, що включала в себе активну диверсійно-підривну діяльність у вигляді зривів мобілізаційних заходів радянської влади, нападів на ар'єргарди радянських військ тощо та агітаційно-пропагандистську роботу з широким пропагуванням “визвольної місії” німецьких військ [11, с. 7]. У контексті цієї думки історики звернули увагу на той факт, що функціонери ОУН на південноукраїнських землях не афішували своїх стратегічних планів, а саме: розбудову під прикриттям співпраці з німецькою військовою адміністрацією своєї агентурної сітки із залученням місцевих жителів та створення підпільних осередків ОУН. У монографії дослідники порушили питання стратегічної важливості діяльності Південної похідної групи, зазначаючи, що саме в Південній Україні “повинна була відбуватися вирішальна битва між націоналістичною й комуністичною ідеологіями” [11, с. 13]. У процесі дослідження вчені дійшли висновків, що, незважаючи на заснування у всіх південноукраїнських областях осередків українського національно-визвольного руху, цілісної мережі ОУН у регіоні не було. Діяли окремі групи, що входили до єдиної структури лише гіпотетично. Водночас Є. Горбуров і М. Шитюк високо оцінили ефективність їхньої діяльності та загальний внесок у рух Опору в південному регіоні.

Дніпропетровський історик М. Слободянюк також присвятив історії руху Опору в Південній Україні своє дисертаційне дослідження [12] та низку наступних праць. У своєму науковому доборку автор запропонував розглядати рух Опору не через дослідження його проявів та форм боротьби, а безпосередньо як історичне явище з усіма складниками. Особливу увагу в дослідженні М. Слободянюка приділено аналізу пасивного спротиву цивільного населення воєнним, політичним і економічним заходам окупаційної адміністрації. Дослідник зробив спробу показати найпоширеніші методи неорганізованого Опору, серед яких підкреслив саботаж, докладно змалював процес політичної переорієнтації більшості населення від вичікування та лояльності до німецьких окупантів у 1941-1942 рр. до пошуку форм Опору в 1943-1944 рр. У праці М. Слободянюка висвітлена думка, за якою пасивний рух Опору в Південній Україні не лише повністю охоплював усі сфери економічного і громадського життя, а й у 1943-1944 рр. набув всенародного, масового характеру. Значну увагу автор звернув і на підпільно-партизанську боротьбу радянських антифашистів, наголошуючи на тому, що радянський партизанський рух у Південній Україні виявився нечисельним і малоєфективним. Серед основних причин розгрому перших партизанських загонів науковець виокремив: несприятливі географічні умови, помилки в організації, тотальний терор, відсутність масової підтримки населення та досвіду боротьби. А всі відносні успіхи партизанських формувань в завершальний період окупації історик пояснює великою питомою вагою закинутих з Великої землі десантних груп. Як наслідок, М. Слободянюк акцентує на тому, що головною силою радянського руху Опору в Південній Україні стало комуністичне підпілля, яке не лише проводило основну пропагандистську, саботажну й диверсійну роботу, а й керувало партизанськими формуваннями регіону і змогло організувати декілька власних збройних виступів [12, с. 177]. Здійснивши ґрунтовний аналіз українського національно-визвольного руху Опору, вчений вказав на той факт, що його представникам не вдалося заручитися широкою підтримкою населення, а керівники південноукраїнських осередків ОУН відмовилися від збройної боротьби, звівши свою діяльність до пропаганди та поодиноких терактів. М. Слободянюк розглядає значення національного руху Опору в Південній Україні крізь призму самої ОУН, програма якої, як вказує науковець, зазнала значних ідеологічних змін саме завдяки впливу та спілкуванню з місцевим населенням південноукраїнського регіону.

На відміну від М. Слободянюка, який вивчав руху Опору на тих південноукраїнських територіях, що входили до німецької зони окупації, одеська дослідниця Н. Дейнека [13] зосередила увагу на розкритті боротьби радянських партизанів і підпільників на території

південно-західної України і Молдавії. Щодо нашого дослідження, територіальні межі охоплюють західні райони Миколаївської та Одеської області, тобто територію Півдня, що входила до румунської зони окупації. На відміну від Є. Горбурова та М. Слободянюка, Н. Дейнека у своєму дослідженні зробила спробу ґрунтовно висвітлити окупаційний режим, тобто умови, в яких зароджувався та розвивався рух Опору. В останньому історик виокремила лише радянську течію. Однак варто зазначити, що робота Н. Дейнеки не відображає повної картини підпільно-партизанської боротьби, відзначається постійним використанням лише описового методу і, на нашу думку, є однією із “найслабших” дисертацій новітньої доби з історії руху Опору в Південній Україні.

Історії виключно національного підпілля українських націоналістів присвячені дисертаційні та монографічні дослідження О. Ходановича [14], Ю. Щура [15-17] та В. Ковальчука [18]. Проблеми військово-політичної діяльності похідних груп ОУН присвячено працю О. Ходановича [14], у якій авторові вдалося доволі докладно розкрити організаційні засади формування похідних груп, їх просування по окупованій території східних та південних областей України за встановленими маршрутами і пунктами призначення. Особливу увагу науковець приділив саме Південним похідним групам обох ОУН. Як і попередники, серед усього спектру завдань, що стояли перед членами похідних груп, О. Ходанович виокремив формування мережі осередків організації, усну пропаганду й агітацію, створення місцевих органів управління як основи майбутнього державотворення [14, с. 9]. У досліджуваній праці докладно проаналізовано всі складники суто військової діяльності створених похідними групами осередків, серед яких автор особливо виокремив формування бойових груп, які б могли надалі вести бойову діяльність. Водночас у праці визначено, що в південному регіоні діяльність оунівських осередків мала свої особливості та була спрямована головню на добровільне вербування місцевого населення і його відхід у західні області для поповнення рядів УПА. Крім того науковець дослідив неодноразові спроби оунівців налагодити співпрацю з радянськими партизанськими загонами, однак усі вони завершилися безрезультатно. У процесі дослідження О. Ходанович дійшов висновку про наявність у похідних групах ОУН чіткої організаційної структури, визначених маршрутів просування та кінцевих пунктів їх прибуття. Однак, як конкретизує вчений, похідним групам, що діяли в Південній Україні, так і не вдалося, спираючись на ідейно-політичні засади ОУН, здобути широку підтримку місцевого населення регіону.

Аналізуючи праці з історії підпілля українських націоналістів, що діяло на Півдні, можна дійти висновків про певну еволюцію у сприйнятті цього явища самими істориками, початок комплексного багатовекторного аналізу діяльності мережі ОУН у південноукраїнському регіоні. Саме у таке поглиблене русло спрямовані наукові пошуки Ю. Щура, доробок якого представлений дисертаційним дослідженням [15], двома монографіями [16; 17] та цілою низкою інших наукових публікацій. Історіографічна цінність досліджень автора полягає у систематизації даних щодо кількості членів та результатів діяльності осередків ОУН окремо по областях регіону, акцентується на аналізі дій обласних провідів та мережі підпілля українських націоналістів. Автор підкреслює неможливість організації великих збройних груп через несприятливі географічні умови, внаслідок чого військова діяльність обмежилася мобілізаційною роботою серед членів підпілля. Докладно зупинившись на з'ясуванні причин невдач, науковець підкреслює помилковість очікування сприяння німецької окупаційної влади у розбудові української державності. До того ж учений звертає увагу на відсутність у представників похідних груп чітко встановленої програми економічних реформ, що, як наголошує Ю. Щур, аж ніяк не посилювало зацікавленість місцевого населення. Науковець зазначає, що члени ОУН дуже швидко дійшли до розуміння того, що місцеве населення “одними лише гаслами боротьби за Українську Державу не мобілізуєш” [17, с. 34]. І це, переконаний учений, спонукало шукати шляхи розв'язання цієї проблеми. Цінність праці Ю. Щура полягає також у порушенні такого важливого питання, як еволюція етнонаціональної концепції ОУН під впливом діяльності в Півдні України. Зокрема історик зазначає, що чи не найголовнішою причиною успіхів організаторів самостійницького підпілля була надзвичайно коректна політика щодо російського та російськомовного населення. Водночас науковець звертає увагу на те, що формування похідних груп на початку війни без урахування національних та мовних особливостей Півдня України, значно обмежила поле діяльності членів ОУН на місцях. Наслідком цього стало нове бачення, у тому числі проблеми національних меншин, що своєю чергою знайшло відображення у подальших програмних засадах ОУН. У процесі дослідження Ю. Щур доходить важливих висновків щодо краху ілюзій про загальнонаціональний революційний зрив та закономірності відходу ОУН від позицій інтегрального націоналізму і переходу на демократичну платформу внаслідок діяльності у південному регіоні України.

Значним внеском у справу вивчення діяльності ОУН на території Півдня України стала поява праці В. Ковальчука [18], в якій подана докладна структура Південної групи ОУН(б) та загальна структура підпілля ОУН(б) і ОУН(м) у Південній Україні вже під час його розбудови учасниками похідної групи. Щодо сприйняття поглядів членів ОУН місцевим населенням, науковець подає діаметрально протилежні погляди, уточнює чисельність Південної похідної групи ОУН(б) – 200 осіб. О. Романько, проаналізувавши діяльність українських націоналістів на території Кримського півострова, зазначає, що жодній із похідних груп ОУН не вдалося організувати впливового підпілля українських націоналістів у Криму. А створення та

діяльність Українського комітету, що перебував під повним контролем окупаційної адміністрації, О. Романько жодним чином не пов'язує з ОУН. До того ж автор наголошує на виключно культурному та економічному характері діяльності комітету, члени якого до завершення 1943 р. “нікого, окрім себе самих не представляли” [19].

Деякі дані про національну течію у русі Опору в Південній Україні містяться у працях В. Дзьобака [20], В. Косика [21], В. Кучера [22–24], І. Патриляка [25–26], А. Русначенка [27]. Зокрема, В. Кучер наголосив на виключній важливості похідних груп ОУН, діяльність яких трактується автором як чинник, що забезпечив перманентність національно-визвольного руху за власну державність на всій території України. Зміни в ідейно-політичних і теоретичних положеннях програми ОУН, ухваленню яких було присвячено Третій Надзвичайний збір ОУН(б), також подаються вченим як результат діяльності похідних груп, у тому числі на Півдні України. А. Русначенко у своєму дослідженні приділив значну увагу складові та структурі Південних похідних груп обох ОУН та подав нові уточнені дані про кількість членів Південної похідної групи ОУН(б) – 286 осіб [27, с. 24].

Результатом досліджень істориків, які входили до складу робочої групи при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, стала поява узагальнювальних “Історичних нарисів...” [28] та “Факхового висновку...” [29]. Однак у поданих працях, на жаль, майже відсутні дані з історії боротьби національного підпілля у південноукраїнському регіоні.

Водночас у сучасній Україні з'являються праці, в яких засуджується діяльність ОУН і УПА, піддаються різкій критиці похідні групи. Серед чималої кількості досліджень, що позиціонують саме такий, протилежний, погляд на роль національного підпілля, особливо треба виокремити ґрунтовні збірники “Документи изобличають” [30] та “Без права на реабілітацію” [31]. Наявність антагоністичних поглядів на історію ОУН і УПА вказує на потребу подальших поглиблених розвідок, що мають вирізнятися аполітичністю, безпристрасним, суто науковим підходом та не бути кон'юнктурним замовленням політичних сил.

У сучасну добу отримали значний імпульс регіональні дослідження. Особливо плідно у цьому напрямі працюють кримські історики; їхній науковий доробок за останнє десятиріччя поповнився працями В. Брошевана [32–36], який зосередився на змалюванні докладної організаційної структури партизанського руху на території півострова, його керівного складу, участі в русі Опору різних соціальних та національних груп, Є. Мельничука [37], який акцентував на дослідженні організації руху Опору та початкового періоду діяльності партизанів і підпільників, а також ґрунтовними монографіями А. Мальгіна [38], В. Полякова [39], О. Романько [40], В. Пащені та Є. Пащені [41]. Загалом згадані науковці вкрай негативно оцінюють підготовчі та організаційні дії під час створення радянського підпілля та партизанських загонів, вважаючи чи не головною причиною майбутньої поразки партизанського руху на території Кримської АСРР особисту безвідповідальність та бездарність в організаційній та політичній роботі партійно-державного керівництва автономії [41, с. 212]. Важливим складником досліджень наведених кримських науковців є проблема колабораціонізму і так зване “татарське питання”. Деякі науковці, наприклад, О. Романько [40] у різкій формі засуджують діяльність кримськотатарського населення та звинувачують його фактично у масовому колабораціонізмі. Проте більшість істориків лояльніше ставляться до цього питання, вважаючи, що колабораціонізм на Кримському півострові мав інтернаціональний характер і його татарський складник не був переважачим. Так, автори монографії “Крымская АССР в годы Второй мировой войны (1939–1945 гг.)” [41] вважають, що етнонаціональний чинник не можна назвати вирішальним і що однією з головних проблем стала ідеологія колабораціонізму, при якій більшість етносів Криму сприймали німецьку агресію як війну “лише проти росіян” [41, с. 207], наводять велику кількість прикладів участі татар у русі Опору. За підрахунками авторів монографії, на кінець 1943 р. у рядах партизанів Криму налічувалося 598 татар.

Дослідник А. Мальгін зазначає, що проти партизанів “зі зброєю в руках” активно виступила не більш ніж 1/10 частина кримських татар, а виселення останніх з півострова є ексцесом, викликаним ситуацією війни, а не результатом якоїсь довгострокової та цілеспрямованої політики щодо кримськотатарського етносу. Аналізуючи відоме Рішення бюро Кримського обкому ВКП(б) від 18 листопада 1942 р. “Про помилки, допущені в оцінці поведінки кримських татар по відношенню до партизанів...” та подальший розвиток подій, науковець доходить висновку, що загалом це була правильна тактична лінія “загравання” партійного керівництва, що у поєднанні з іншими чинниками (передусім загальне погіршення становища німецьких військ на Сході) дозволила розколоти колабораціоністський рух і створити умови для переходу значної кількості учасників збройних підрозділів на бік партизанів під час вирішальних боїв за Кримський півострів [38, с. 164].

Високо оцінюючи роль українців у радянському русі Опору, зазначені науковці відзначають мізерне значення підпілля українських націоналістів та похідних груп ОУН, стверджуючи, що жодна з форм українського націоналізму не отримала на території Криму “якого-небудь серйозного розвитку, навіть у порівнянні з організаціями інших національних груп” [40, с. 339]. Загалом головною відмінною рисою партизанського руху в Криму, на відміну від усієї іншої території України, стало те, що практично всі його керівники та рядові бійці представляли місцеве населення. Водночас ситуація із членами добровольчих формувань була такою самою.

Як наслідок, кримські історики акцентують на тому, що боротьба між ними набула на Кримському півострові, як ніде інде, характеру “типової громадянської війни” [40, с. 342].

Вагомим внеском у справу вивчення історії комсомольської підпільної організації “Партизанська іскра” стала поява однойменної праці В. Ковальчука [42], на сторінках якої автор розвінчав міфи навколо діяльності “іскрівців”. Насамперед науковець остаточно зруйнував ідеологічний штамп про В. Моргуценка як комуніста та нібито керівника підпільників. Історик довів безумовну причетність директора школи до підпільної організації, але не як керівника чи організатора, а як “не доволі значного учасника”. Акцентував дослідник і на визначенні точної дати створення “Партизанської іскри”, на членстві у підпільній організації Д. Дяченко, участь останньої в якій аргументовано поставив під сумнів. Також учений називає вкрай перебільшеною та міфологізованою інформацію попередників, особливо авторів художніх творів, про диверсійну діяльність, кількість зібраної зброї та методах її здобуття, вказує на плутанину в з’ясуванні загибелі О. Кучера та розкриття організації. Загалом дуже високо оцінюючи діяльність “іскрівців”, використавши найширшу джерельну базу, В. Ковальчук “відповів” на багато запитань, створив об’єктивну історію “Партизанської іскри”.

На сторінках монографії “Південна Україна: червень 1941 – листопад 1942 рр.” [43] миколаївські дослідники М. Шитюк і А. Погорелов торкнулися деяких питань, безпосередньо пов’язаних з рухом Опору в регіоні. На думку авторів, чи не найголовнішою причиною провалу підпільно-партизанського руху на початку окупації став значний “кредит довіри” місцевого населення до окупантів [43, с. 203]. За оцінкою науковців, саме цей чинник, а не відсутність досвіду, поспіх чи прорахунки у виборі структури організацій став вирішальним та призвів до фактичного розгрому руху Опору на Півдні України в початковий період окупації. Дещо узагальнили найновіші досягнення регіональної історичної науки комплексні праці на кшталт “Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944” [44] та ін. [45–47]. Серед праць, що претендують на всеохопність та узагальненість, варто виокремити науково-довідкове видання “Україна партизанська. 1941–1945 рр...” [48], низку праць В. Лозицького, А. Кентія та М. Слободянюка [49–54], особливо ґрунтовну монографію “Війна без пощади та милосердя...” [49], а також монографічне та дисертаційне дослідження М. Головка [55; 56]. У вказаних працях головну увагу приділено радянському рухові Опору, який, як стверджують згадані науковці, скеровувався на вирішення двох завдань – військових та ідейно-політичних. М. Головка високо оцінив другий компонент діяльності “народних месників”, називаючи їх “репрезентантами радянської влади та комуністичної ідеології”, що повністю виконали покладену на них місію [55, с. 276]. Торкаючись питання колабораціонізму й оцінюючи масштаби співпраці місцевого населення з окупаційною адміністрацією та представниками збройних сил противника, ці історики акцентують увагу на її вимушеному характері, що диктувалося, на їхню думку, лише міркуваннями виживання в умовах окупації. В. Лозицький, А. Кентій та М. Слободянюк наголошують на особливому значенні радянського підпілля саме у південних, степових, областях республіки, природні особливості яких не сприяли розвитку партизанських форм боротьби. У своєму науковому доробкові вказані історики правдиво висвітлили ситуацію зі створенням та розгортанням підпілля на Півдні України, підкреслили той факт, що внаслідок відступу Червоної армії разом з військами відступило більшість тих, кого відібрали для роботи у підпіллі. Як наслідок, зазначають дослідники, наприклад у Запорізькій області до кінця 1941 р. не залишилося жодної партійної підпільної організації [50, с. 66]. У контексті цієї думки автори звернули вагу на те, що й комуністичне підпілля Одеси, Ізмаїла, Сімферополя, Ялти та інших південноукраїнських міст було розгромлено або паралізовано вже упродовж осені 1941 – зими 1942 рр. Серед причин цього, крім зазначених, науковці називають адміністративне втручання у природний процес зародження руху Опору, порушення принципу добровільності, паралелізм у керівництві [50, с. 68–69]. Водночас дослідники порушили питання початку стихійного виникнення некомуністичних антифашистських організацій, діяльність яких вчені оцінили доволі високо. Особливо багато уваги автори приділили процесу своєрідного перелому, який стався у 1942 р. і завдяки якому, як зазначили вчені, організований “згори” радянський рух Опору набув підтримки “знизу” і перетворився за своїм характером на народний. У руслі цього трактування науковці відзначили відновлення структури і зв’язків комуністичного підпілля та паралельний процес розвитку некомуністичних підпільних груп, докладно змалювали перехід підпілля до партизанських методів на завершальній стадії боротьби [50, с. 81]. Оцінюючи причини розгрому партизанських загонів в Південній Україні у початковий період окупації, автори монографії “Війна без пощади і милосердя...” [49] торкнулися такого аспекту, як неврахування керівними органами армії і фронту реальних сил та можливостей партизанів, нерозуміння тактики “малої війни”, що вилилось у використання партизанських загонів у фронтових операціях, в оборонних боях. Саме недоцільне та непрактичне використання партизанських сил, на думку А. Кентія та В. Лозицького, певною мірою спричинило розгром “народних месників” у Південній Україні та зумовило потребу переходу до підпільної боротьби. Даючи загальну оцінку радянському рухові Опору, А. Кентій та В. Лозицький називають його закономірним та “об’єктивно неминучим”, а всі форми спротиву, як зазначають науковці, стали не винаходом якоїсь однієї політичної сили, а були відповіддю більшості українського народу на німецький окупаційний режим та “новий порядок” [49, с. 72]. За оцінкою згаданих істориків, відсоток колабораціоністів був настільки малим, що

“не мав практичного впливу на перебіг подій” [49, с. 11]. Водночас А. Кентій та В. Лозицький наголосили на виключно народному характері партизанської боротьби, навели загальну чисельність “народних месників” у кількості 220 тис. осіб. Своєю чергою В. Кучер у четвертому томі “Політичної історії України. XX століття” “Україна у Другій світовій війні (1939–1945)” [57] відмовляє радянському рухові Опору у “всенародності” [57, с. 411]. Наявність двох фактично протилежних поглядів на окреслене питання вказує на потребу подальших наукових пошуків у цій царині.

Окремо варто виокремити узагальнювальні академічні праці з історії України періоду Другої світової війни. Це вже названий четвертий том “Політичної історії України. XX століття” [57], другий том тритомника “Україна і Росія в історичній ретроспективі” “Радянський проект для України” [58], “Друга світова війна в історичній пам'яті України” [59], “Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду” [60]. Деякі дані містяться на сторінках обласних томів науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією” [61]. Найновішою узагальнювальною монографією є праця “Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття” у двох книгах [62], на сторінках якої подається сучасне трактування всіх питань минулої війни українською наукою, у тому числі руху Опору в окремих регіонах.

У першому десятиріччі XX століття вийшли друком мемуари учасників руху Опору в Південній Україні. Насамперед треба назвати спогади колишнього комісара кримського партизанського загону А. Сермуля [63] та зв'язкового підпільно-партизанської організації м. Балта Одеської області І. Орлика [64]. На відміну від десятків мемуарів, що побачили світ у радянську добу та були відповідно “відредаговані”, ці спогади мають значно більшу історіографічну цінність, адже їхні автори зробили спробу об'єктивно та “без прикрас” висвітлити свій бойовий шлях. Прикладом цього може бути заступження І. Козлова та його звинувачення в цілковитому провалі кримського підпілля на сторінках спогадів А. Сермуля [63, с. 19]. Також у цей період побачили світ мемуари деяких учасників руху Опору на території Херсонщини [65], щоденник П. Комкова [66]. У 2010 р. вийшов друком ґрунтовний збірник повних щоденників деяких командирів та комісарів партизанських з'єднань [67]. Незважаючи на той факт, що жоден із поданих авторів не брав участі у партизанському русі на Півдні України, вихід цієї праці є важливою подією для історіографії руху Опору.

Таким чином, можна зробити висновок, що на початку 2000-х рр. розпочалося ґрунтовне комплексне багатоаспектне дослідження руху Опору в південноукраїнському регіоні. Окрім внутрішніх чинників, актуалізації тематики значно сприяв Указ Президента України “Про День партизанської слави”, розпорядження Уряду, Постанови Верховної Ради України, ціла низка розпоряджень Запорізької, Миколаївської, Одеської, Херсонської обласних державних адміністрацій, Постанови Ради Міністрів АР Крим. У новітній історіографії рух Опору в Південній Україні України інтерпретується в контексті двох течій: національної – діяльність Південної похідної групи ОУН і місцевого підпілля та радянської – підпільно-партизанська боротьба та неозброєний Опір. Значення національної течії руху Опору на Півдні України науковці розглядають крізь призму самої ОУН, націоналістична ідеологія якої трансформувалася у бік демократизму з урахуванням такого важливого чинника, як толерантне ставлення до національних меншин. Щодо безпосередньої оцінки діяльності ОУН у Південній Україні, більшість науковців сходяться на тому, що цілісної мережі ОУН в регіоні не було і її представникам не вдалося заручитися широкою підтримкою населення. Водночас історики зазначають ефективність та “стратегічну важливість” діяльності підпілля українських націоналістів у Південній Україні.

Оцінюючи ступінь розробки історії радянського руху Опору на Півдні України, треба відзначити певну хвилеподібність у зацікавленості вчених цією тематикою: на зміну деякому спаду кінця XX століття у 2000-х рр. відбулося своєрідне “друге народження”, що втілювалося у появу цілої низки дисертаційних досліджень, монографій та вузькоспрямованих спеціалізованих розвідок. Результатом наукових пошуків представників новітньої історіографії стало фактичне заперечення ідеологічного міфу про “всенародну боротьбу в тилу ворога” та “всенародний характер партизанського руху”.

Критично сучасні історики оцінюють також “керівну і спрямовуючу” роль комуністичної партії та рядових комуністів в організації руху Опору, а сам Опір усе частіше називають “війною невикористаних можливостей”. Оцінюючи партизанський рух у південних областях як нечисленний і малоефективний, серед головних причин цього, крім об'єктивно несприятливих географічних умов, сучасні науковці називають відсутність досвіду боротьби та масової підтримки населення у початковий період, неврахування керівними органами реальних сил та можливостей партизанських загонів, недоцільне та непрактичне використання “народних месників”. У цьому контексті українські історики вважають головною силою у радянському русі Опору комуністичне та непартійне, “стихийне”, підпілля. А пасивний Опір, представлений насамперед саботажем економічних і військових заходів окупантів, трактується більшістю дослідників як такий, що не лише повністю охоплював усі сфери економічного і громадського життя, а й у 1943-1944 рр. набув всенародного, масового характеру.

Література

1. Указ Президента України від 30.10.2001 р. № 1021/2001 "Про День партизанської слави" // Голос України. — 2001. — 1 листопада.
2. Запорізький архів. Народна війна. 1941–1944. Антифашистський рух Опору на території Запорізької області : збірник документів і матеріалів: наук.-довід. вид. / [упоряд. В. О. Бондар, О. Г. Величко, І. В. Козлова]. — Запоріжжя: Прем'єр, 2005. — 560 с.
3. Партизанское движение в Крыму в период Великой Отечественной войны: сборник документов и материалов. 1941–1942 / [сост. Мальгин А. В., Кравцова Л. П., Сергиенко Л. Л.; Госархив в АР Крым; Крымское республиканское учреждение "Центральный музей Тавриды"]. — Симферополь: Сонат, 2006. — 268 с.
4. "Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников..." Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / [сост. А. Гогун, А.Кентий]. — К.: Украинский издательский союз, 2006. — 430 с.
5. Горбуров Є. Г. Рух опору і націоналістичне підпілля в Південній Україні України та в Криму в період окупації. 1941 — 1944 рр.: дис. ...кандидата іст. наук : 07.00.01 / Євген Григорович Горбуров. — К., 2003. — 232 с.
6. Горбуров Є. Г. Рух Опору на півдні України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.): [монографія] / Є. Г. Горбунов; відп. ред. М. М. Шитюк. — К.: Олді-Плюс, 2002. — 246 с.
7. Горбуров Е. Г. Герои не умирают. Борьба коммунистического подполья по срыву грабительских планов немецких и румынских оккупантов в годы Великой Отечественной войны на юге УССР / Е. Г. Горбуров, К. Е. Горбуров, М. В. Криворог. — Николаев: Илион, 2011. — 80 с.
8. Горбуров Є. Г. Допомога партизанських загонів і підпілних груп Півдня України регулярним частинам Радянської армії в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / Є. Г. Горбуров // Наукові дослідження в контексті історичних проблем: зб. наук. праць. — Миколаїв; Одеса, 2003. — Т. 1. — С. 77–88. — (Серія "Історія та українознавство").
9. Горбуров Є. Г. Румунські трофейні архіви як джерело вивчення руху Опору на окупованій території Півдня України в роки Великої Вітчизняної війни / Є. Г. Горбуров, М. М. Шитюк // Сторінки воєнної історії України. — 2004. — Вип. 8. — Част. 1. — С. 124–132.
10. Горбуров Є. Г. Повстансько-партизанський рух в Південній Україні України в 1917 — 1944 рр. / Є. Г. Горбуров, Ю. В. Котляр, М. М. Шитюк. — Херсон: Олді-Плюс, 2003. — 340 с.
11. Горбуров Є. Г. Суспільно-політична та бойова діяльність націоналістичного підпілля Півдня України в роки німецько-румунської окупації / Є. Г. Горбуров, М. М. Шитюк. — К.: Ін-т історії України, 2003. — 56 с.
12. Слободянюк М. А. Антифашистський рух Опору в Південній Україні (1941–1944 рр.): дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Микола Анатолійович Слободянюк. — Дніпропетровськ, 2002. — 278 с.
13. Дейнека Н. В. Борьба подпольщиков и партизан восточно-западной Украины и Молдавии против румынского оккупационного режима (1941–1944 гг.): дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.02 / Наталья Владимировна Дейнека. — Одеса, 2007. — 240 с.
14. Ходанович О. Л. Військово-політична діяльність похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 20.02.22 / Олексій Леонідович Ходанович. — К., 2006. — 20 с.
15. Шур Ю. І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині (1920–1955 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Іванович Шур. — Запоріжжя, 2009. — 21 с.
16. Шур Ю. І. Організація українських націоналістів на Запоріжжі. Короткий нарис / Юрій Ігорович Шур. — Запоріжжя: Друкарська дільниця Запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького, 2009. — 52 с.
17. Шур Ю. І. Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях / Юрій Ігорович Шур. — Запоріжжя: ЗНТ ім. Я. Новицького, 2006. — 68 с.
18. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941–1950-ті рр. / Володимир Ковальчук. — К., 2011. — 80 с.
19. Романько О. В. Деятельность организаций украинских националистов на территории Крыма (1941–1944): политический и военный аспекты вопроса / Олег Валентинович Романько // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kro-krim.narod.ru/STRANA/oun.htm>. — Заглавие с экрана.
20. Дзьобак В. Конфлікти в ОУН(б) і їх вплив на український рух Опору (1941–1944 рр.) / Володимир Дзьобак. — К.: Інфоцентр, 2005. — 266 с.
21. Косик В. Правда історії. Роки окупації України 1939–1944 (Збірник статей) / Володимир Косик. — К.: Українська видавнича спілка, 2008. — 184 с.
22. Кучер В. І. Національно-визвольна боротьба за незалежну українську державу / Володимир Іванович Кучер. — К.: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. — 196 с.
23. Кучер В. І. Національно-визвольна боротьба в Україні в роки Другої світової війни / В. І. Кучер // Сторінки воєнної історії України. — 2002. — Вип. 6. — С. 231–236.
24. Кучер В. І. Рух Опору на окупованій території України: політичний аспект / В. І. Кучер // Сторінки воєнної історії України. — 2004. — Вип. 8. — Ч. 2. — С. 3–16.
25. Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(б) у 1940–1942 роках / Іван Казимирович Патриляк. — К.: Ін-т історії НАН України, 2004. — 513 с.
26. Патриляк І. К. Діяльність організації українських націоналістів (бандерівців) у 1940–1942 роках (військовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / Іван Казимирович Патриляк. — К., 2001. — 19 с.
27. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й нац. рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / Анатолій Русначенко. — К.: Унів. вид-во "Пульсар", 2002. — 519 с.
28. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / [ред. кол.: С. Кульчицький (від. ред.) та ін.]. — К.: Наукова думка, 2005. — 496 с.
29. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / [кер. С. Кульчицький]. — К.: Наукова думка, 2005. — 54 с.
30. Документи ізобличають (Сборник документов и материалов о сотрудничестве украинских националистов со спецслужбами фашистской Германии) / [сост. Г. С. Ткаченко, А. А. Войцеховский, А. В. Ткачук]. — [2-е изд., доп. и испр.] — К.: Тиса, 2004. — 306 с.
31. Без права на реабилитацию : в 2-х книгах / [А. А. Войцеховский, Ж. Т. Дыгас, Г. С. Ткаченко]. — [2-е изд., испр. и доп.]. — К., 2006. — Кн. 1. — 385 с.; Кн. 2. — 300 с.
32. Брошеван В. М. Крымский штаб партизанского движения: (Хроника в документах и материалах о боевой деятельности крымских партизан, их вкладе в разгром немецко-фашистских и румынских захватчиков на полуострове) / Владимир Михайлович Брошеван. — Симферополь, 2001. — 103 с.
33. Брошеван В. М. Крымские греки — командиры партизанского формирования 1941–1944 гг.: ист.-докум. биогр. справ. / Владимир Михайлович Брошеван. — Симферополь, 2004. — 97 с.
34. Брошеван В. М. Крымские греки — партизаны и подпольщики 1941–1944 гг.: ист.-док. справ. / Владимир Михайлович Брошеван. — Симферополь, 2004. — 57 с.
35. Брошеван В. М. Чекисты в партизанских отрядах Крыма, 1941–1944 гг.: ист.-докум. очерк / Владимир Михайлович Брошеван. — Симферополь, 2005. — 76 с.
36. Брошеван В. "По законам военного времени": (К истории вопроса о создании и деятельности военных трибуналов в партизанском движении Крыма в 1942 году) / В. Брошеван // Военно-исторический архив. — 2001. — Вип. 7. — С. 24–30.
37. Мельничук Е. Б. Партизанское движение в Крыму (1941–1944 гг.) / Е. Б. Мельничук. — Симферополь: Сонат, 2006. — 244 с.
38. Мальгин А. В. Партизанское движение Крыма и "татарский вопрос". 1941–1944 гг. / А. В. Мальгин. — Симферополь: Сонат, 2009. — 188 с.
39. Поляков В. Страшная правда о Великой Отечественной. Партизаны без грифа "Секретно" / Владимир Поляков. — Москва: Яуза, 2009. — 384 с.

40. Романько О. В. Крым под пятой Гитлера. Немецкая оккупационная политика в Крыму (1941–1944) / Олег Валентинович Романько. — Москва: Вече, 2011. — 432 с.
41. Пашеня В. Н. Крымская АССР в годы II-й Мировой войны (1939–1945 гг.): монография / В. Н. Пашеня, Е. В. Пашеня. — Симферополь: ДИАИПИ, 2009. — 375 с.
42. Ковальчук В. М. Легенди “Партизанської іскри” / Владислав Миколайович Ковальчук. — Тернопіль: Астон, 2011. — 142 с.
43. Шитюк М. М. Південна Україна: червень 1941 — листопад 1942 рр. / М. М. Шитюк, А. А. Погорелов. — Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2009. — 360 с.
44. Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944: (До 60-річчя визволення обл. від нім.-рум. окупантів) / [авт. кол.: М. М. Шитюк (кер.) та ін.; ред. кол.: О. М. Гаркуша (голова) та ін.]. — Миколаїв: КВІТ, 2004. — 501 с.
45. Сусоров В. Д. Херсонщина в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): монография / В. Д. Сусоров. — Херсон: Айлант, 2010. — 724 с.
46. Миколаївщина в новітній історії / [авт. кол.: М. М. Шитюк (кер.) та ін.]. — Миколаїв: КВІТ, 2007. — 553 с.
47. Моя Бердянщина / [ред. кол.: М. Є. Андреев (гол.) та ін.]. — Бердянськ: Південна зоря, 2008. — 256 с.
48. Україна партизанська. 1941–1945. Партизанські формування та органи керівництва ними: наук.-довід. вид. / [упоряд. О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.; ред. кол.: В. А. Смолий та ін.]. — К.: Парламентське вид-во, 2001. — 319 с.
49. Кентій А. В. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні, 1941–1944 рр. / А. В. Кентій, В. С. Лозицький; Центральний держ. архів громадських об'єднань України. — К.: Генеза, 2005. — 408 с.
50. Кентій А. В. Радянський рух Опору на окупованій території України / А. В. Кентій, В. С. Лозицький, М. А. Слободянюк. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. — 97 с.
51. Кентій А. В. Радянські партизани 1941–1944: світло і тіні / А. В. Кентій, В. С. Лозицький. — К., 2010. — 80 с.
52. Кентій А. В. Партизанський рух 1941–1944 рр. в Україні / А. В. Кентій, В. С. Лозицький // Український історичний журнал. — 2005. — № 3. — С. 3–15.
53. Кентій А. В. Партизанський рух на завершальному етапі визволення території України від фашистських загарбників / А. В. Кентій // Сторінки воєнної історії України. — 2005. — Вип. 9. — Ч. 2. — С. 379–388.
54. Лозицький В. С. До питання про загальну чисельність партизанів УРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / В. С. Лозицький // Український історичний журнал. — 2011. — № 6. — С. 152–171.
55. Голово М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр.: дис. ... доктора іст. наук: 07.00.01 / Голово Микола Леонтійович. — Донецьк, 2005. — 498 с.
56. Голово М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр. / Микола Леонтійович Голово; Академія праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. — К.: Олан, 2004. — 704 с.
57. Політична історія України. ХХ ст.: у 6 т. / [ред. кол.: І. Ф. Курас (голова) та ін.]. — К.: Генеза, 2003. — Т. 4. Україна у Другій світовій війні (1939–1945) / [Керівник тому В. І. Кучер]. — К., 2003. — 584 с.
58. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), І. М. Дзюба, Я. Д. Ісаєвич та ін.; відп. ред. В. А. Смолий; Інститут історії України НАН України]. — К.: Наукова думка, 2004. — . — Т. 2. Радянський проект для України / [В. А. Гриневич, В. М. Даниленко, С. В. Кульницький, О. Є. Лисенко]. — 531 с.
59. Друга світова війна в історичній пам'яті України (За матеріалами Українського інституту національної пам'яті) / [упоряд.: Л. Герасименко, Р. Пилиявель] — Київ–Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. — 247 с.
60. Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. — 590 с.
61. Реабілітованіе историей. Автономная Республика Крым. — Симферополь: Антиква, 2006. — (Науково-документальна серія книг “Реабілітовані історією”: у 27 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]). Кн. 2 / [респуб. редкол.: В. П. Антипенко (голова) та ін.]. — 2006. — 392 с. Реабілітовані історією. Миколаївська область. — К.–Миколаїв: Світогляд, 2006. — (Науково-документальна серія книг “Реабілітовані історією”: у 27 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]). Кн. 2 / [обл. редкол.: С. М. Карцев (голова) та ін.]. — 2006. — 707 с. Реабілітовані історією. Миколаївська область. — К.–Миколаїв: Світогляд, 2010. — (Науково-документальна серія книг “Реабілітовані історією”: у 27 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]). Кн. 5 / [обл. редкол.: М. П. Круглов (голова) та ін.]. — 2010. — 653 с. Реабілітовані історією. Одеська область. — Одеса: Пласке, 2010. — . — (Науково-документальна серія книг “Реабілітовані історією”: у 27 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Кн. 1 / [обл. редкол.: Л. В. Ковальчук (голова) та ін.]. — 2010. — 800 с. Реабілітовані історією. Херсонська область. — Херсон: Наддніпрянська правда, 2005. — (Науково-документальна серія книг “Реабілітовані історією”: у 27 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]). Кн. 1 / [обл. редкол.: А. О. Бабич (голова) та ін.]. — 2005. — 944 с.
62. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси: в 2-х кн. / [А. Айсфельд, І. Ветров, Т. Вінцовський та ін.; НАН України. Інститут історії України]. — К.: Наукова думка, НАН України, 2010. — Кн. 1. — 735 с.
63. Сермуль А. А. 900 дней в горах Крыма: Воспоминания комиссара партизан отряда А.А. Сермуля / Андрей Андреевич Сермуль; коммент., обраб. и предисл. А. В. Мальгина. — Симферополь: Сонат, 2004. — 97 с., [11] л. ил. — (Устная история. XX век глазами очевидца).
64. Орлик И. И. Моя военная юность / И. И. Орлик. — Москва: Наука, 2005. — 110 с.
65. Дети войны Херсонщины. Воспоминания / под ред. М. И. Братан. — Херсон: ВАТ “ХМД”, 2010. — 248 с.
66. Підпільна організація “Центр” (Щоденники П. А. Комкова) / [упоряд. О. Стукалова; Держ. архів Херсонської обл.]. — Херсон: Хацкевич К. В., 2010. — 45 с.
67. Партизанская война на Украине: дневники командиров партизанских соединений, 1941–1944 / [сост. О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Легасова, В. С. Лозицкий (рук.)]. — Москва: Центрполиграф, 2010. — 670 с.

The article is devoted illumination of basic tendencies of the newest historiography (2001–2011) motion of the Resistance in the Southern of Ukraine in the years of the German-Soviet war (1941–1944).

Keywords: newest historiography, German-Soviet war, Southern Ukraine, motion of the Resistance, sabotage.